

Elwira J. Kryńska

ORCID: 0000-0001-6181-2414

DOI: 10.15290/dhmgz.03.2025.01

Godność i zniewolenie dziecka – zarys problematyki

The Dignity and Enslavement of the Child: An Outline of the Issues

Dziecko od zawsze stanowiło istotny element społeczeństwa, a jego miejsce i rola zmieniały się wraz z upływem czasu i ewolucją społeczeństwa. Mimo to, w literaturze przedmiotu jest to kwestia niewystarczająco opracowana. Stąd też prezentujemy kolejną książkę poświęconą dziecku w historii. Pierwszy tom opisujący dzieje dziecka został zatytułowany *Dziecko w historii – wątek korczakowski*. Następny był związany z Jubileuszem 1050. rocznicy Chrztu Polski i ukazał się pod tytułem *Dziecko w historii – w kręgu kultury chrześcijańskiej*. Celem trzeciego było upamiętnienie 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, jego tytuł: *Dziecko w historii – sytuacja dziecka w odrodzonym państwie polskim*. Natomiast trzy kolejne tomy *Dziecka w historii* są poświęcone godności człowieka i jego zniewoleniu. Pierwszy z nich jest zatytułowany – *Godność jako fundament praw dziecka*, drugi – *Godność jako źródło naszego człowieczeństwa* oraz trzeci tom – *Wartości w służbie dziecka i wspólnoty* – wydany z okazji tysiąclecia pierwszej koronacji królewskiej w Polsce, stanowi symboliczny hołd złożony Bolesławowi Chrobremu.

Zasadniczym celem publikacji jest ukazanie dziedzictwa i historii jako fundamentu przyszłych przemian oraz zwrócenie uwagi na istotną rolę, jaką wartości odgrywają w rozwoju jednostki (dziecka)

i zbiorowości (wspólnoty). W niniejszym rozumieniu wartości nie są traktowane jako byty abstrakcyjne, lecz jako aktywne i konstytutywne czynniki kształtujące zarówno tożsamość indywidualną (dziecka), jak i społeczną (wspólnoty).

Omawiany tom podejmuje problematykę praw dziecka oraz jego sytuacji społeczno-prawnej na przestrzeni dziejów w kontekście godności i zniewolenia. Zawarte w nim analizy dostarczają również pogłębionej wiedzy na temat stosowanych w różnych epokach metod wychowawczych, realizowanych celów edukacyjnych, preferowanych ideałów oraz obowiązujących norm społecznych. Publikacja stanowi próbę odpowiedzi na fundamentalne pytania współczesnego dyskursu humanistycznego i prawnego: jakie wartości mają kluczowe znaczenie dla współczesnego społeczeństwa? Jakie były oraz są źródła praw człowieka? Czy godność jednostki była i pozostaje wartością nadrzędną? Jakie były historyczne oraz obecne przyczyny zniewolenia jednostki? Z jakich powodów dochodzi do ograniczania wolności człowieka i naruszania jego godności?

Uzyskane odpowiedzi na sformułowane pytania zostały przedstawione w wymiarze: indywidualnym (ewolucja wychowania na przestrzeni 1000 lat historii Polski, indywidualne potrzeby i możliwości dziecka, psychospołeczny rozwój dziecka, oddziaływanie środowiska naturalnego, wpływ wartości kulturowych i społecznych, prawa dziecka); instytucjonalnym (działalność szkół i placówek wychowawczych, w tym instytucje dla dzieci z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi, metody oraz formy kształcenia i wychowywania, wyzwania wychowawcze i oblicze zmian społecznych, edukacja zdrowotna, formy opieki nad dzieckiem); społecznym (rola dziecka w społeczeństwie, koncepcje pedagogiczne, rozwój teorii wychowania i kształcenia, tradycje wychowawcze, dziecko jako podmiot w myśli filozoficznej, antropologicznej, socjologicznej, filologicznej, psychologicznej; perspektywa polska w kontekście globalnym – rozważenie polskiego doświadczenia wychowawczego w kontekście trendów globalnych i porównanie go z praktykami innych kultur i narodów).

Mamy nadzieję, że konfrontacja z trudnymi aspektami przeszłości zniewolenia dziecka może pomóc w identyfikowaniu dzisiejszych wyzwań związanych z ochroną praw dziecka i zapewnieniem mu bezpieczeństwa. Z tego powodu tematyka publikacji przekracza granice historyczne i ma charakter interdyscyplinarny. W jej przygotowanie

zaangażowali się naukowcy i eksperci nauk społecznych, humanistycznych i medycznych, co pozwoliło na wieloaspektowe i całościowe ujęcie analizowanych kwestii.

Zgodnie ze wskazanymi obszarami tematycznymi układ książki jest chronologiczno-problemowy. Autorami poszczególnych rozdziałów monografii są eksperci różnych dyscyplin naukowych: filozofii i teologii, pedagogiki, historii, prawa i socjologii z Polski i z ośrodków zagranicznych: Albanii i Litwy. Ze względu na objętość i wielość zgłoszonych rozpraw prezentujemy je w czterech rozdziałach. Rozdział pierwszy – *W trosce o dobro wspólne* obejmuje pięć artykułów. Naukowe rozważania rozpoczyna artykuł ks. Mariana Nowaka zatytułowany *Edukacyjne towarzyszenie dziecku we współczesnych przestrzeniach między godnością i autonomią a zależnością*. Poza ukazaniem i zdefiniowaniem godności w pedagogice personalistycznej, autor analizuje kwestie relacji wychowawczej między wychowawcami a wychowankami jako rozpostartej w przestrzeni między zależnością i zniewoleniem a autonomią i wolnością dziecka. W kolejnym tekście *Aksjocentryzm i pajdocentryzm w kontekście dynamiki zmian tożsamościowych w warunkach wielokulturowości* Jerzy Nikitorowicz wychodzi z założenia, że w wielokulturowym świecie, który nie jest epizodem, a wartością stałą, doświadczamy ustawicznych zmian tożsamościowych. Z tego względu traktuje tożsamość jako fenomen otwarty na ustawiczną kreację i stawanie się, podkreślając wartość dziedzictwa kultury rodzimej jako podstawę i rdzeń tożsamości. W kolejnym artykule *W kierunku teleologii dziecka* ks. Andrzej Proniewski dowodzi, że podmiotowość dziecka sugeruje potrzebę spojrzenia na dziecko w aspekcie celu. Kierunek teleologiczny bowiem odnosi się do celowości początków istnienia i ostatecznych celów działań. Jak podaje autor, w przypadku dziecka, teleologia dotyczy godności indywidualnej dziecka, jego rozwoju i wychowania, procesów, w których każde działanie ma na uwadze ukierunkowanie na realizację określonego rezultatu. Zniewalanie i uskrzydlenie dziecka w ewolucji agraryzmu i industrializmu zaprezentował Julian Dybiec. Autor zwrócił uwagę na wielkie dzieło Philippe'a Arièsa *Historia dzieciństwa*, w którym zajęto się przede wszystkim dzieckiem wyższych klas społecznych, nie uwzględniając dziecka ludu. Stąd też w artykule zaakcentowano płynne wchodzenie dziecka chłopkiego w społeczność i obowiązki dorosłych w fazie agraryzmu i ubezwłasnowolnienia w epoce industrializmu. Rozdział ten zamyka tekst

Elwiry J. Kryńskiej, która przedstawiła filozofię dzieciństwa jako nowy paradygmat badań dzieciństwa w kontekście polskich tradycji wychowawczych i godności osoby ludzkiej. Autorka uznała, że w dobie transformacji struktur społecznych Europy i rozwijającego się neoliberalizmu, odwołanie się do polskich tradycji wychowawczych jest niezwykle pożądane, zwłaszcza że przez polskie tradycje wychowawcze rozumie się nie tylko to, co wytworzyła przeszłość w dziedzinie edukacji narodowej. Ale także idee, które zostały uznane za żywotne, szczególnie wartościowe stały się zaczynem przyszłości, elementem konstruktywnym jej dzieł.

Autorzy rozdziału drugiego podjęli rozważania na temat: *Godność w praktyce edukacyjnej*. Rozpoczęła je Halina Monika Wróblewska, która ukazała założenia edukacji dla zrównoważonego rozwoju w perspektywie wyzwań Edukacji Jutra ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju zdolności i kompetencji kreatywnych oraz potrzeb ich stymulowania. Autorka zauważyła, że edukacja dla zrównoważonego rozwoju jest ściśle powiązana z działaniami na rzecz zrównoważonej jakości życia. Problemy (nie)obecne w lekturach szkolnych na etapie edukacji wczesnoszkolnej w kontekście Edukacji Jutra przedstawiła Anna Józefowicz. Autorka zauważyła i wskazuje na wartości i potrzebę lektury szkolnej jako ważnego narzędzia budowania świadomości społecznej najmłodszych obywateli świata. Przedstawiła też uporządkowanie tematyczno-problemowe lektur, proponowanych zgodnie z podstawą programową edukacji wczesnoszkolnej oraz zaproponowała autorską typologię dostępnych lektur. Współczesne konotacje „bycia dzieckiem” są przedmiotem zainteresowania Elżbiety Jaszczyszyn. Według autorki w światowym dyskursie badawczym wskazywanych jest pięć głównych znaczeń terminu „childhood studies”, co częściowo jest związane z „aktywnością dzieci w przestrzeni społecznej, ale i doświadczania przez nie coraz częściej niedziecięcych ról”. Anna Łukaszevska podjęła refleksję nad *Dzieckiem w wychowaniu przedszkolnym w kontekście przemian oświatowych w latach 1945–1990*. Z przeprowadzonej analizy, zdaniem autorki, wynika, że zmiana wychowania przedszkolnego, dokonywała się między innymi, poprzez polepszanie warunków rozwoju dziecka, od socjalistycznego do demokratycznego wychowania. W artykule *Uczeń zdolny – mały człowiek o wielkich potrzebach* Agnieszka Gronostajska podjęła problematykę specyficznych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów zdolnych we wczesnym etapie edukacji szkolnej. Joanna Bugajska-Więclawska wystąpiła *Przeciw*

cichej zgodzie państwa na łamanie praw dzieci i młodzieży wynikających z artykułów 99-100 ustawy Prawo oświatowe z 2016 r. W rozważaniach uwzględniła interwencje Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz podmiotów społecznych. Klaudia Wierzbowska podjęła rozważania na temat – *Ekonomicznych okoliczności pracy dzieci w historii: między wyzyskiem a koniecznością*. W artykule – *Polska edukacja alternatywna: od tradycji do współczesnych innowacji* Danuta Kądziołka analizuje rozwój edukacji alternatywnej w Polsce od końca XIX wieku do współczesności. W podjętej analizie uwzględniła wpływ przemian politycznych po 1989 roku oraz reform prawnych – szczególnie Ustawy o systemie oświaty z 1991 r. – na upowszechnienie alternatywnych form nauczania, takich jak pedagogika Montessori, podejście waldorfskie, szkoły demokratyczne, edukacja domowa oraz leśna. Jarosław Maciej Janowski podjął rozważania na temat *Rola artefaktów poznawczych opartych na technologii sztucznej inteligencji w edukacji – perspektywa filozoficzna*. W artykule *Godność i inkluzja: zapewnienie praw dzieci z mniejszości we współczesnych systemach edukacyjnych*, autorki – Heliona Bellani Miço i Jonida Cungu, zajęły się badaniem obecnego stanu praw dzieci mniejszości w edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem Albanii. Podkreśliły też znaczenie godności, równości i szacunku dla różnorodności kulturowej jako podstawowych filarów systemów edukacji inkluzywnej.

Trzeci rozdział *Wychowanie w kontekście historycznym* rozpoczyna artykuł *Jan Długosz jako nauczyciel św. Kazimierza jako młodego księcia: Metafizyczne znaczenie dynastii Jagiellonów dla polsko-litewskiego dziedzictwa*, w którym Augustinas Dainys omawia rozwój chrześcijaństwa na Litwie i sposób, w jaki zostało to opisane przez historyka Jana Długosza, nauczyciela księcia Kazimierza Jagiellończyka, który został świętym katolickim oraz jego braci. Kolejny artykuł autorstwa Agnieszki Baczewskiej-Murdzek i Joanny E. Dąbrowskiej dotyczy *Publicystyki dla dzieci na ziemiach Królestwa Polskiego. Pierwszy polski magazyn adresowany do najmłodszego czytelnika w świetle rozważań nad godnością i niezależnością osoby ludzkiej*. Natomiast historia istnienia szkół Fundacji im. Wandy z Posseltów-Szachtmajerowej obejmuje ponad czterdzieści lat przypadających na okres zaborów, czas obu wojen światowych, okres II Rzeczypospolitej i wreszcie kilka powojennych lat jest przedmiotem rozważań artykułu Katarzyny Dormus zatytułowanego *Realizacja idei wychowania państwowego w II Rzeczypospolitej na przykładzie szkół Fundacji im. Wandy z Posseltów*

Szachtmajerowej w Warszawie. Również problematyka oświatowa II Rzeczypospolitej jest też celem artykułu *Włączenie wychowania przedszkolnego w ustrój oświatowy niepodległej Polski w świetle czasopiśmiennictwa pedagogicznego okresu II Rzeczypospolitej*, autorstwa Zbigniewa Girzyńskiego. *Idea elitarnej, koedukacyjnej szkoły na przykładzie działalności pedagogicznej Marii i Jadwigi Domańskich*, zainteresowała Elżbietę Sochaj, która podjęła trud przedstawienia specyfiki działania szkoły prowadzonej przez siostry Domańskie. Opisała też historię uzdrowiska i samej szkoły, a także sylwetki uczniów i kadry pedagogicznej. Artykuł przygotowała w oparciu o nieliczne zachowane wspomnienia absolwentów szkoły. Natalia Iłendo w artykule *Dziedzictwo Korczaka – w walce o szacunek i prawa dzieci w latach II wojny światowej*, przedstawiła – w jaki sposób myśl Janusza Korczaka, jego pedagogika i postawa życiowa stawały się źródłem siły i przetrwania dla jego podopiecznych w tragicznych realiach wojny, a zarazem – jak współcześnie inspirują do działania oraz stanowią cenny drogowskaz dla nauczycieli, wychowawców i wszystkich osób współpracujących z dziećmi. *Wrocławska fabryka „Pafawag” i oferta spędzania czasu wolnego dla dzieci pracowników (1956–1966)*, to artykuł Magdaleny Malik, w którym przedstawiła formy opieki uruchomione przez przedsiębiorstwo „Pafawag” dla dzieci osób zatrudnionych. Jak podaje autorka wszystkie informacje zostały pozyskane z materiałów zdeponowanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Danuta Apanel zajęła się *Krajobrazmi z dzieciństwa na Pomorzu Środkowym (1945–1975) w świetle wspomnień słuchaczy Uniwersytetów III Wieku*. Autorka wskazuje, że opracowanie zawiera narracje na temat dzieciństwa na Pomorzu Środkowym w mieście i na wsi w okresie od zakończenia II wojny światowej do reformy administracyjnej kraju w 1975 roku w świetle istniejących źródeł archiwalnych, badań sondażowych i wywiadów przeprowadzonych wśród słuchaczy Uniwersytetów III Wieku w Koszalinie, Słupsku, Ustce, Białogardzie, Szczecinku. Rozdział trzeci zamyka artykuł Agnieszki Suplickiej, na temat *W trosce o dobro wspólne. Wystawa poświęcona działalności Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet*, której była autorką. W artykule podkreślono znaczenie organizowania tego rodzaju inicjatyw, ponieważ skutecznie uzupełniają tradycyjne metody przekazywania wiedzy historycznej. Zwrócono również uwagę na inspirującą wartość przedwojennych inicjatyw, które mogą dostarczać nie tylko inspiracji, lecz także

konkretnych rozwiązań, stanowiących wzór dla współczesnych projektów i strategii.

Czwarty rozdział monografii prezentuje artykuły poświęcone *Obronie godności praw dziecka z perspektywy młodych pasjonatów nauki*. Pierwsza z nich Karolina Sznurawa ukazała *Pedagogikę emancypacyjną – zachodnie idee w rzeczywistości polskiej, ich szanse, zagrożenia i perspektywy*. Natomiast rozważania na temat *Indywidualizacji w procesie wychowania na przełomie XIX i XX wieku a współcześnie* podjęła Magdalena Chojnowska. Kwestie higieny cyfrowej w kontekście zniewolenia technologicznego zaprezentowała Sylwia Romanowska-Jonio. O ewolucji narzędzi edukacyjnych, poczynając od tradycyjnych tablic kredowych aż po współczesne technologie cyfrowe, takie jak: tablety, oprogramowanie edukacyjne i rzeczywistość wirtualna, napisała Marta Kaliszewska. Zaś autorski artykuł Anny Piekutowskiej zatytułowany *Edukacja alternatywna – powrót do korzeni* prezentuje cztery popularne formy edukacji alternatywnej: Pedagogikę Marii Montessori, Szkołę Leśną, Szkołę Waldorfską i Szkołę Demokratyczną. Rozdział zamyka współautorski artykuł Martyny Dowgiert i Amelii Suchockiej, pt. *Drama jako metoda edukacji inkluzyjnej*.

Wszystkim Autorom artykułów zamieszczonych w publikacji składamy podziękowania za trud ich przygotowania i wkład w opracowanie monografii. Dzięki temu zapałowi i wnikliwej refleksji, mogła powstać publikacja adekwatna do określonej w tytule problematyki.

Najserdeczniej dziękujemy Pani Profesor Janinie Kamińskiej za wnikliwą recenzję i zgłoszone cenne uwagi i wskazania. Słowa podziękowania składamy również Panu Profesorowi Rafałowi Piwowarskiemu za inspirujące komentarze i trud zrecenzowania publikacji. Zgłoszone w recenzjach propozycje i sugestie istotnie przyczyniły się do nadania ostatecznego kształtu niniejszej publikacji.

Mamy nadzieję, że książka spotka się z szerokim zainteresowaniem ekspertów nauk społecznych i humanistycznych, a także władz oświatowych i nauczycieli oraz rodziców, bowiem w polskiej historiografii wciąż odczuwa się niedosyt prac badawczych związanych z dzieckiem i jego dziejami na przestrzeni wieków.